

УКРАЇНСЬКА ШКОЛА У РОСІЇ: РЕЦЕПЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

Анотація. У статті проаналізовано організаційно-методичну специфіку засад найбільш вживаних навчальних програм, якими користується сучасна українська національна школа (недільна, суботня, курси українознавства, факультативи, школа з вивченням предметів українознавчого циклу тощо), що функціонує на теренах Російської Федерації. Окреслено зміст, основні напрямки, вимоги та завдання навчальних програм. Приведено конкретні приклади їх місцевої адаптації та практичного використання у російських регіонах.

Ключові слова: освіта, Росія, національний, школа.

Аннотация. В статье проанализирована организационно-методическая специфика основ наиболее употребляемых учебных программ, которые использует современная украинская национальная школа (воскресная, субботняя, курсы украиноведения, факультативы, школы с изучением предметов украиноведческого цикла и другие), которая функционирует на территории Российской Федерации. Очерчено содержание, основные направления, требования и задачи учебных программ. Приведены конкретные примеры их местной адаптации и практического использования в российских регионах.

Ключевые слова: образование, Россия, национальный, школа.

Summary. The organizational and methodical bases' peculiarities, concerning curricula, which are the most frequently used by modern Ukrainian national schools (sabbath, sabbatic, Ukrainian Studies courses, elective subjects, schools orientated to Ukrainian studying sphere, etc.), functioning on the territory of the Russian Federation are analyzed in the article. The curriculum's content, fundamental waves, demands and aims are outlined. Certain examples of local adaptation and practical usage in Russian regions are demonstrated.

Key words: education, Russia, national, school.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть школа вступила в якісно нову стадію свого розвитку, коли глибокі знання, комунікативні вміння, різноманітні технології, здобуті у процесі навчання, постають вирішальною продуктивною силою, визначаючи перспективи особистості у сучасному світі. За цих умов роль школи значно посилюється, враховуючи здатність навчального закладу та його учительського кола формувати та розвивати компетентну особистість учня. У даному контексті прискіплива увага учителів і організаторів українських шкіл у Росії до методичного забезпечення навчального процесу, його якості та наявності позитивних результатів навчання виступає прикметною ознакою. Сучасна компетентнісна модель у національній школі суттєво відрізняється від тих

навчальних форм, які практикувалися у суботніх, недільних закладах, школах з українознавчим компонентом чи шкільних факультативах на початковому етапі заснування українського шкільництва на російських теренах у 90-х роках ХХ століття. Сьогодні школа побудована на підготовці та формуванні особистості, здатної за рахунок отриманих знань і умінь не тільки підтримувати відомий інтерес до рідного слова, традицій, культури, але й успішно актуалізувати особистісні освітні зацікавлення, засвоювати складні практичні технології, ціннісні, комунікативні складові, набувати певних професійно орієнтованих навиків. Це, у свою чергу, вимагає від учителя закордонної української освітньої установи використання цілого комплексу навчально-методичного забезпечення, здатного вирішити питання підвищення ефективності навчання, побудованого за сучасними вимогами. Серед компонентів такого комплексу важливе місце посідають навчальні програми із зазначенням механізмів їх реалізації, цілей, загальних характеристик необхідних знань, умінь учнів, а також перспектив практичного використання здобутого. Аналіз навчальних програм, їх практична дієвість в умовах освітнього простору Росії та особливості використання у сфері національного шкільництва виступає **метою** цієї статті.

Аналіз актуальних досліджень. Моменти, пов'язані із діяльністю українських закордонних шкіл окреслювали у своїх дослідженнях П. Полежаєв, В. Коник, О. Рубальський, В. Сергійчук, С. Карпенко та інші, однак їх розвідки не мають системного характеру вивчення навчально-методичного забезпечення шкільництва, оскільки перебувають у розрізі вирішення не педагогічних, а історичних, культурологічних, соціумних завдань. Вирішенню цих завдань присвячена ця стаття.

Виклад основного матеріалу. Одними з найбільш вагомих елементів шкільного методичного забезпечення виступають навчальні програми. Насамперед зазначимо, що цикл навчальних програм, використовуваних в Україні для державних загальноосвітніх шкіл, дошкільних дитячих закладів і навіть спеціалізованих двомовних освітніх установ (українсько-російських,

українсько-румунських, українсько-польських та інших шкіл) і затверджених профільним міністерством, виявляється зовсім непридатним для використання в умовах українського освітнього простору у Росії, оскільки такі програми передбачають певну набуту вже дітьми базу українознавчих і мовних знань, занадто складні у використанні в умовах закордоння, до того ж доступ до цих програм обмежений або і взагалі неможливий учителям шкіл, розташованих у віддалених від України російських регіонах. Проблема ускладнюється тим, що в українському освітньому середовищі Росії відсутній єдиний методичний центр, який виконував би роль створення та поширення спеціальних адаптованих навчальних програм і методичних рекомендацій для національних шкіл країни. Це приводить до ситуації використання українськими вчителями різнотипних програм, які, проте, в умовах Росії у цілому уможливають досягнення спектру педагогічних задач, які стоять перед закордонною національною школою.

Так, одним із вживаних варіантів є універсальна програма, призначена для шкіл українознавства у різних країнах і створена Оленою та Стефаном Сем'яновими, членами товариства “Просвіта” з м. Новий Сад, Сербія. Даний різновид програми був виконаний відповідно до плану заходів, передбачених у Державній програмі України “Закордонне українство на період до 2005 року” і апробований у 1998–2002 рр. у літніх школах україністики на території кількох українських областей, а також у Сербії та Чорногорії. Відповідно до свого призначення, програма Сем'янових передбачає учасниками навчального процесу учнів двох вікових категорій – 10–15 років (1 категорія) і 16–21 років (2 категорія). Організація навчального процесу (як вказується у програмі) здійснюється з використанням зручних посібників і підручників з мови та українознавства, а також індивідуальних авторських учительських програм, затверджених відповідною шкільною радою. Загальна кількість годин, які виділяються на опанування учнями навчального матеріалу, передбачає 60 акад. одиниць, а структура програми визначається кількома провідними компонентами, зокрема:

- інваріативний компонент має на меті вивчення основ української мови, літератури, особливостей мовлення;
- українознавчий компонент – вивчення історії, географії, культури, етнографії, краєзнавства, економіки та міжнародних відносин;
- варіативний компонент включає факультативні заняття з різних напрямків знань, гурткову роботу за інтересами школярів, лекції та зустрічі;
- пізнавально-розважальний компонент репрезентує конкурси, перегляди відеоматеріалів, екскурсій, змагання, зустрічі;
- пізнавально-комунікативний – зустрічі, екскурсій, перегляди театральних вистав, відвідування виставок тощо.

Зміст навчального навантаження програми шкіл українознавства надзвичайно розмаїтий, має на меті використання евристичних форм навчання, особистісних підходів до учнів, колективних видів навчальної діяльності, чимало уваги приділяється системі національних імперативів, хоча коло змістових форм явно переходить межі запланованого на опанування навчальних тем часу. Однак саме такі особливості сербської навчальної програми дали можливість учителям українських шкіл Росії залучити її основу для здійснення власної освітньої діяльності. До того ж широкі можливості варіювання змісту навчання, форм, засобів і методів учительської праці легко дозволяють інтегрувати програму з незначними змінами чи не до кожної специфічної навчальної ситуації в українському освітньому полі, що склалося та функціонує у Росії.

Так, наприклад, чимало компонентів згаданої програми знайшли втілення в “Адаптованій освітній програмі об’єднання з вивчення історії та культури українського народу” для школи національно-культурної автономії “Вербиченька” м. Нижнекамська (Татарстан). Її автор, учителька недільної школи Л.В. Найденко, підкреслює у пояснювальній записці до документа: *“Проблемою довго залишалася відсутність підходящої програми. Працювати доводилося за випадково знайденими програмами, складно в них було прослідкувати системність і послідовність. Пропоновані МОН України*

програми складені у розрахунку на дітей, які добре володіють українською мовою. У Росії українських шкіл не так багато, у деяких програми відсутні, у деяких так само незручні, як і ті, що маю я, у деяких школах мені елементарно відмовили у програмах, посилаючись на авторські права. Останнім часом доводиться працювати за адаптованою до наших умов програмою, розробленою у Сербії подружжям Сем'яновими, але вона також лише частково підходить до умов Татарстану. Ці проблеми послужили приводом скласти свою програму у розрахунку саме на наш контингент учнів, на той накопичений дидактичний матеріал, який ми маємо, з урахуванням потреб саме нашої школи” [1, 28].

Нижнекамська навчальна програма, на відміну від сербської концепт-моделі, передбачає залучення дітей від 6 до 18 років, цілорічне навчання та тижневе навантаження у 4 академічні години згідно із заздалегідь укладеним розкладом. Завдання програми спрямовані на формування зацікавлень в учнів до знань про Україну, її мову, літературу, особливостей географії та економіки, а також до вивчення історичних, мистецьких і фольклорних засад. Педагогічна задача має на меті виховання почуття належності до української молоді Росії, пробудження національної самосвідомості, міжетнічної толерантності, любові до рідної мови та культури.

Для засвоєння навчального матеріалу програмою передбачений цілий комплекс методів і прийомів, серед яких – аудіювання та прослуховування, бесіда, засвоєння мовленнєвих форм, діалог, гра, різні види читання, робота у парі, групою та підгрупою, письмо, інсценізаційні та імпровізаційні форми, дискусії тощо у залежності від віку школярів, поставленої учителем мети та очікуваного навчального результату, що у вигідному світлі відрізняє нижнекамський варіант від первісної сербської базової програми.

Іншим поширеним у національних школах Російської Федерації типом навчальної програми виступають “Рекомендації для українських класів із вивченням мови національних меншин і класів з навчанням мовою національної меншини у загальноосвітньому закладі”. Дана програма з’явилася

у результаті суттєвого тематичного опрацювання (переробки) у бік українознавчої специфіки відразу кількох навчальних програм “Мова”, призначених для польських шкіл у діаспорі. Її основною метою виступає насамперед вивчення базових засад української мови та забезпечення мовленнєвого розвитку учнів. Програма призначена для недільних шкіл з річним навчальним навантаженням 34–35 годин, а також загальноосвітніх шкіл з українознавчим компонентом у розрахунку від 35 до 105 навчальних годин. Однак реальна сфера її використання в умовах Росії в основному спрямована на курси української мови, шкільні мовні факультативи, мовні гуртки та деякі недільні (суботні) школи.

Згідно з цією програмою, учні шкіл повинні досягти виконання задач:

- здобути рівень мовних знань, який забезпечить можливість мовної комунікації;
- набути умінь писемного і усного мовного спілкування з носіями української мови як у Росії, так і Україні;
- навчитися здійснювати переклад з російської мови на українську і навпаки;
- набути теоретичні знання з граматичної та лексичної систем української мови та вміти використовувати ці знання на практиці;
- навчитися використовувати українську мову для розвитку своєї особистості, у тому числі в інтелектуальному, побутовому, поведінковому, емоційному аспектах.

Реалізація цих завдань спирається на наступні принципи навчання:

- можливість диференціації у межах навчальних тем: запропоновані теми покликані структурувати та систематизувати зміст навчання; позбавлення зайвої деталізації мовного навчального матеріалу дозволить учителю залежно від рівня знань і вмінь учнів планувати навчальний матеріал, наближаючи його до специфіки опанування в умовах Росії;
- процеси навчання мовній комунікації розвиваються виткоподібно, тобто теми, які розглядалися у молодших групах, переходять на інший навчальний

рівень у старших, розгортаючись відповідно до ускладнення внутрішнього світу учня, вікової зміни його зацікавлень і ціннісних орієнтацій;

– розвиток комунікативних стратегій, які дозволяють учневі успішно здійснювати комунікацію навіть в умовах віддалення від етнічної батьківщини, а також неповного володіння необхідними мовними засобами;

– виховання мовних умінь і навичок спирається на вивчення знакових для української історії та культури ситуацій і позамовних контекстів.

Безумовно, “Рекомендації...” виступають цілком зручною і практичною навчальною програмою, здатною здійснювати широке варіювання освітнього матеріалу, творчо актуалізовані та охоплюють широке коло різноманітних теоретичних і практичних аспектів. Однак її переважно мовне спрямування дещо обмежує використання інших блоків українознавчих знань – історичних, фольклорно-етнографічних, мистецьких, що звужує сферу використання програми учителями українських шкіл, оскільки вони працюють серед значно ширшого кола навчальних напрямків.

Ще одна навчальна програма, яка знаходить продуктивне використання серед українського учительського корпусу у Росії, має канадсько-американське походження. Як і попередні, вона підлягає пристосуванню до специфічних російських умов, оскільки розрахована на 11-річний термін навчання і досить об’ємна за змістом матеріалів. Канадсько-американська програма створена авторським колективом фахівців різних освітніх напрямків (О. Копач – з літератури, І. Боднаручка та Д. Козія – з мови, В. Вериги – з історії, І. Теслі – з географії, Б. Стебельського – з культури та мистецтва) і виступає продуктом, рекомендованим Світовою координаційною виховно-освітньою радою (СКВОР) для ужитку у національних школах, що знаходяться за кордонами України, незалежно від країни перебування. Програми СКВОРу почали потрапляти до українських національно-культурних об’єднань у Росії з середини 90-х рр. ХХ ст., коли тут виникли перші умови започаткування національного шкільництва. Основою СКВОРівських програм виступає пильна

увага до вивчення української мови, яка визначається необхідним засобом для опанування інших українознавчих напрямків.

Великого значення у досягненні цієї мети набувають матеріали для читання, база яких формується зі зразків національної літератури та фольклору. Програма наголошує на тому, що *“опрацьовуючи твори українського письменства, необхідно звертати особливу увагу на виховні моменти творів. Учитель мусить пробудити у дітей духовну настанову, а також настрій, оскільки це уможливорює відчувати виховні, естетичні, суспільні та інші цінності”* [2, 2]. Чимало уваги програми СКВОРу приділяють усним мовним вправам, які необхідно поєднувати з читанням, правописом, збагаченням словникового запасу та співом. Такий комплексний підхід, на думку авторів, дозволяє в умовах багатомовності уже у кінці першого року навчання позбутися усіх форм хибної вимови і здобути ефект правильного читання коротких речень, а у кінці четвертого року навчання – вільно читати, розуміти зміст прочитаного та переказувати його словами.

Чимало місця програми СКВОР відводять вивченню української літератури, ідентифікуючи її важливим чинником у процесах виховання поколінь, а, крім цього, багато уваги приділяється також історії, географії, економіці, культурі, етнографії та фольклору. До кожного з розділів навчання програма рекомендує підручники, посібники, хрестоматії, пропонує методичні рекомендації щодо організації вивчення розділів і окремих тем. Наприклад, методичні зауваження до розділу *“Історично-географічні області”* напрямку *“Географія”* мають такий вигляд: *“У регіональній географії вивчаємо усю інформацію фізично-географічного, господарського, культурного та історичного характеру даної області. Більшість цих відомостей школярі засвоїли у попередні роки навчання. Їх упорядковуємо та доповнюємо. Вивчаючи певну область, завжди потрібно мати на увазі цілісність української території. Зокрема, намагатися пізнати ту роль, яку відіграла дана область у житті цілого народу та вклад, який вона зробила для спільного добра. Описуючи область, потрібно дотримуватися такого порядку: географічне*

розташування, природні умови і багатства, ріки, ґрунти, ліси, населення й оселі, господарство, культура, історія й історичні пам'ятки, особливості” [3, 32].

Навчальні програми СКВОРУ дуже детальні, включають у себе не тільки зміст матеріалу, рекомендації та літературу, але і описи, вказівки на переваги використання наочності з методичними порадами доцільності використання, а також зразки фольклору та літератури малих жанрів. Крім того, вони зручні у користуванні і легко адаптуються відповідно до шкільних умов і вимог російського законодавства у галузі освіти.

Висновки. Таким чином, новітня шкільна практика українських навчальних установ у Російській Федерації висуває чимало вимог до методичного апарату учительської праці. Одними з найбільш вагомих його елементів виступають навчальні програми. На жаль, ті з них, що використовуються у шкільництві України, виявляється малопридатними для використання в умовах освітнього закордоння. Це приводить до залучення різнотипних програм для двомовних шкіл – російських, польських, сербських, канадських – з наступним їх опрацюванням згідно з потребами української школи. Проте такий підхід, незважаючи на його складність, все ж уможливорює в умовах Російської Федерації вирішити педагогічні задачі, які стоять перед закордонною національною школою.

Література

1. Україністика в Росії: історія, стан, тенденції розвитку: [матеріали міжнародної науково-практичної конференції (жовтень, 2010) / наук. ред. Г.А. Скрипник, В.Я. Бабенко та ін.].–Київ-Москва-Уфа: центр Уфимської філії МДГУ, 2010. – 254 с.
2. Проект програм навчання в “Рідних школах” від 1 до 7 класи / Світова координаційна виховно-освітня рада (СКВОР). – Торонто, Вінніпег, Нью-Йорк, Чікаго, 1970. – 30 с.
3. Проект програм навчання і виховання для клас від 8 до 12 “Рідних шкіл” / Світова координаційна виховно-освітня рада (СКВОР).–Торонто, 1981.– 44 с.

